

ATATÜRK VE BİLİM

Dr. Pelin Böke

Pek çok farklı tanımı olmakla birlikte, A.N Whitehead'in sözcükleriyle ifade edecek olursak, bilim; “deneyimimizin her bir ögesini yorumlarken başvurabileceğimiz tutarlı, mantıklı, zorunlu bir genel düşünceler sistemi oluşturma amacını”¹ ifade eder.

On altıncı yüzyıldan sonra bilimsel bilgi birikiminin artmasıyla, bilimler büyük bir hızla gelişmiş ve on sekizinci yüz yılın başlarından itibaren insanoğlunun yaşantısını büyük ölçüde değiştirmeye başlamıştır. Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan bu yüzyılda akla büyük bir değer verilmiş ve tarih insan aklının gelişim evrelerini anlamaya çalışan bir etkinlik veya bir soruşturma olarak görülmüştür. Bu yaklaşımı benimseyen düşünörlere göre, bilim üreten akıl en gelişmiş akıldır.

Doğum tarihleri on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğine düşen Osmanlı aydınları da, Batı'nın bu bilim anlayışını benimsemiş; düşünceleri, İstanbul, İzmir, Beyrut gibi İmparatorluk merkezlerinde yayılan Batı fikir akımlarının etkisi altında gelişmiştir. Bu fikirler 1880'lerden sonra yüksek öğretim görenlerin bir bölümü üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Fikirlerin tartışıldığı odak noktaların arasında Mülkiye, Askeri Tıbbiye ve Harbiye okullarını saymak gerekir. Bu okullarda verilen eğitimin kapsamında yapılan değişiklikler, Batı fikirlerinin yayılabilmesi için doğal bir ortam oluşturmuştur. Mustafa Kemal ve çağdaşı olan diğer aydınlar da; Batı'nın Büchner gibi materyalist düşünörlünün, müsbet bilimler aracılığıyla toplumsal problemlerin çözülebileceğine inanan Pozitivistlerin ve Darwin'in evrim teorisinin sosyal bilimlere yansımalarının etkisi altında yetişti.²

Mustafa Kemal, Batı hayranlığının açık fikirli ruhlarda çeşitli kompleksler yarattığı bir nesildendi. Ancak Batı'yla ilgili düşünceleri, sadece hayaller planında kalmadı. Batı'yı bizzat

¹ Federico Mayor-Augusto Forti, Bilim ve İktidar, Tubitak Popöler Bilim Kitapları, s;2, Ankara, 1997.

² Şerif Mardin, “Atatürkçülüğün Kökenleri”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C:1, s:88, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

gördü ve Avrupa tasavvurunu somut gözlemlerle daha gerçekçi temellere oturttu. Batı zengin, Doğu ise fakirdi. Ancak bu “refah devleti” ideali, onun asıl amacı olmadı. Asıl amaç çağdaş bir medeniyete kavuşmaktı ve refah devleti fikri sadece çağdaş medeniyetin maddi temelini teşkil etmek bakımından benimsenebilirdi. O zaman temel sorun, çağdaş bir medeniyete nasıl ulaşılabileceği idi. Hiç kuşkusuz bu da ancak iktisadi kalkınma ile sağlanabilirdi ve iktisadi kalkınma için de bilim ve teknolojinin gelişmesi şarttı. İşte Mustafa Kemal’in bu konudaki yaklaşımı bilimi her şeyin temelini koyan Pozitivizm’den ilham almış ve şu sözlerde ifade bulmuştur;

“Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir”

Dinsel-geleneksel bir devlet yapısına sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nda “ilim” kavramı; fıkıh, hadis kelam gibi İslami ilimleri ifade ediyordu. Ancak Batı kapitalizminin etkisiyle Avrupa ile ilişkiler sıkılaştınca, II. Mahmut’tan itibaren müsbet ilimleri ifade etmek üzere “fen” kelimesi de kullanılmaya başlandı. Mustafa Kemal Atatürk de laik bir ilim anlayışı getirirken, toplumsal bilimlerini de müsbet ilimlerle bir arada ve aynı kavramla ifade etmiştir. Bu açıdan bakıldığında da onun düşüncelerinin Pozitivizm ile paralelliği açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.³

Mustafa Kemal Atatürk, Batı’nın en önemli katkısını toplumun şeklinde ve bu topluma hakim olduğuna inandığı müsbet ilimlerde görmüştür;

“Efendiler, milletimizin hedefi, milletimizin mefkuresi, bütün cihanda tam manasiyle medeni bir heyet-i içtimaiye olmaktır. Bilirsiniz ki, dünyada her kavmin mevcudiyeti, kıymeti, hakk-ı hürriyet ve istiklali, malik olduğu ve yapacağı medeni eserlerle mütesaniptir. Medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vabestedir. İçtimai hayatta, iktisadi hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegane tekallüm ve terakki yolu budur”⁴

Mustafa Kemal Atatürk’ün hemen her fırsatta dile getirdiği bu görüşler Cumhuriyet’in daha ilk yıllarından itibaren uygulamaya konmuş, yurdun çeşitli bölgelerinde teknolojik gelişmeyi sağlamak için hızlı bir biçimde araştırma enstitüleri ve istasyonları açılmıştır. 1930’lu yıllarda

³ Taner Timur, “Atatürk ve Pozitivizm”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, s:95.

⁴ 30 Ağustos 1924, Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, 1952, II, s:183.

ise gerek kamu kesiminde, gerekse yüksek öğretim alanında genç Cumhuriyet'in büyük atılımlar yaptığı yıllardır. İzlenen devletçi politikanın etkisiyle, bilgi üreten bir bilimsel ortamın, çağdaş teknolojiye dayalı bir sanayinin kurulup gelişmesi yolunda ilk ve köklü adımlar atılmıştır. Gelişmeye yön veren politika ve kararlar devlet eliyle oluşturulmuş ve yürütülmüş, bu politika ve kararlar uyarınca bilimsel ve teknolojik araştırmalar devletin öncülüğünde başlatılabilmektedir.

Çağdaş bilime yönelişin en önemli adımı, 1933'de yapılan Üniversite Reformu'dur. Türkiye'deki bilimsel ve teknolojik gelişme açısından "tarihsel olanak" şeklinde nitelenebilecek olaylardan biri ise, hiç kuşkusuz Nazi zulmünden kaçan Yahudi asıllı bilim adamlarının Türkiye'ye getirilmesidir. Sayıları 36 olarak bilinen bu bilim adamları, zamanın devlet ve hükümet yetkilileri tarafından Türkiye'ye davet edilmişler ve kendilerine uzun yıllar üniversitede çalışma olanağı sağlanmıştır.⁵ Bu bilim adamlarının da verdiği destek sayesinde, yüksek öğretimde çağdaş düşünce ve bilgi üretiminde yaratıcılığı geliştiren bir eğitim sistemine geçilmiş ve yeni oluşturulan İstanbul Üniversitesi bu açıdan bilime ve bilimsel araştırmalara öncülük eden bir simge haline gelmiştir.

1935 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün isteğiyle kurulan Maden Teknik Arama Enstitüsü (MTA), Elektrik İşleri Etüd Dairesi ve Etibank sanayi alanında ulusal araştırma uygulamalarını başlatan ilk kuruluşlardır. Yine bu dönemde önemli bir diğer gelişme tarım alanında olmuş; devlet, tarımın gelişmesi için öncülük görevini üstlenerek örnek çiftlikler kurmuştur. Tarım teknolojisindeki yenileşme, tarım uzmanlarının eğitimi gibi konular Tarım Bakanlığı tarafında yürütülmüştür.

Bilimsel araştırmaya dayalı bu kalkınma hamlesi, toplumsal projeler bağlamında da kendisini göstermiş, hukuktan kıyafete, dil araştırmalarında tarih yazımına kadar Tanzimat'tan beri süregelen Modernleşme Projesi'nin en radikal dönemi olarak tarihe geçmiştir.

⁵ Hikmet Özdemir, "Cumhuriyet Döneminde Bilimsel ve Teknolojik Araştırma", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c:1, s:267.